

УДК 621.002:658.56

*Очеретько Л.М.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Кончева М.О.,
Запорізький національний технічний університет*

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Дебіторська заборгованість в сучасних економічних умовах – одна з найбільш актуальних проблем багатьох підприємств, оскільки некерована дебіторська заборгованість, як правило, є однією із причин кризового стану. Управління дебіторською заборгованістю є важливим моментом діяльності підприємства, що вимагає особливої уваги з боку керівників та менеджерів і має передбачати формування й виконання цілей та завдань управління, узгоджених із загальною стратегією підприємства. Тому головною метою управління дебіторською заборгованістю підприємств є мінімізація її розміру, максимізація грошових надходжень за рахунок її погашення, скорочення строків інкасації боргу та підвищення ліквідності дебіторської заборгованості з мінімальною втратою вартості [1, с. 158].

Підґрунтям управління дебіторською заборгованістю підприємств є опрацювання чисельних потоків різноманітної економічної інформації, провідна роль у загальній сукупності яких належить обліковій інформації. Тож, для запобігання подальшого зростання дебіторської заборгованості та зміцнення платіжної дисципліни необхідно передусім сформуванню відповідне обліково-інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень, яке б дозволило оперативну усувати всі негативні явища, що виникають в процесі розрахунків між контрагентами та уникати ризиків, пов'язаних з їх здійсненням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теоретичні та методичні аспекти проблеми облікового відображення дебіторської заборгованості певною мірою висвітлювалися в працях таких вітчизняних науковців та вчених, як М. Т. Білика, Ф. Ф. Бутинця, Г. А. Велша, М. В. Кужельного, В. Г. Лінника, О. І. Лучкова, Н. В. Матиціна, В. Ф. Палія, Р. А. Слав'юка, Я. В. Соколова та ін. Результати їх досліджень є вагомим внеском в розвиток як теоретичних, так і практичних аспектів обліку дебіторської заборгованості сучасних підприємств. Разом з тим, вивчення наукових праць і практика господарської діяльності свідчать про те, що деякі з теоретичних положень відносно формування необхідного обліково-інформаційного забезпечення управління дебіторською заборгованістю є дискусійними, зокрема методика рейтингової оцінки дебіторів. У зв'язку з цим, вибір теми дослідження та його цільова спрямованість до тепер залишаються досить актуальними.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розгляді методичних підходів до формування обліково-інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо здійснення факторингових операцій та укладання договору факторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [3]. Під таке трактування підлягає як заборгованість дебіторів, яка утримується підприємством до дати погашення, так і заборгованість дебіторів призначена для перепродажу [2, с. 222].

Виникнення дебіторської заборгованості, призначеної для перепродажу, є об'єктивним явищем, яке потребує прийняття ефективних управлінських рішень, одним з яких є її рефінансування шляхом проведення факторингових операцій [4, с. 319].

Під факторингом розуміють продаж (відступлення) права грошової вимоги. Відповідно до ст. 1077 Цивільного Кодексу України (далі – ЦКУ), за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [8] (рис. 1).

Водночас в Податковому Кодексі України (далі ПКУ) поняття факторингу не вживається, а наводиться визначення відступлення права вимоги, як операції з переуступки кредитором прав вимоги боргу третьої особи новому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу кредитором або без такої компенсації [5]. Отже, основним нормативним актом, яким на сьогодні регулюються факторингові операції слід визнати ЦКУ, тож при формуванні обліково-інформаційного забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства його норми мають бути взяті за основу.

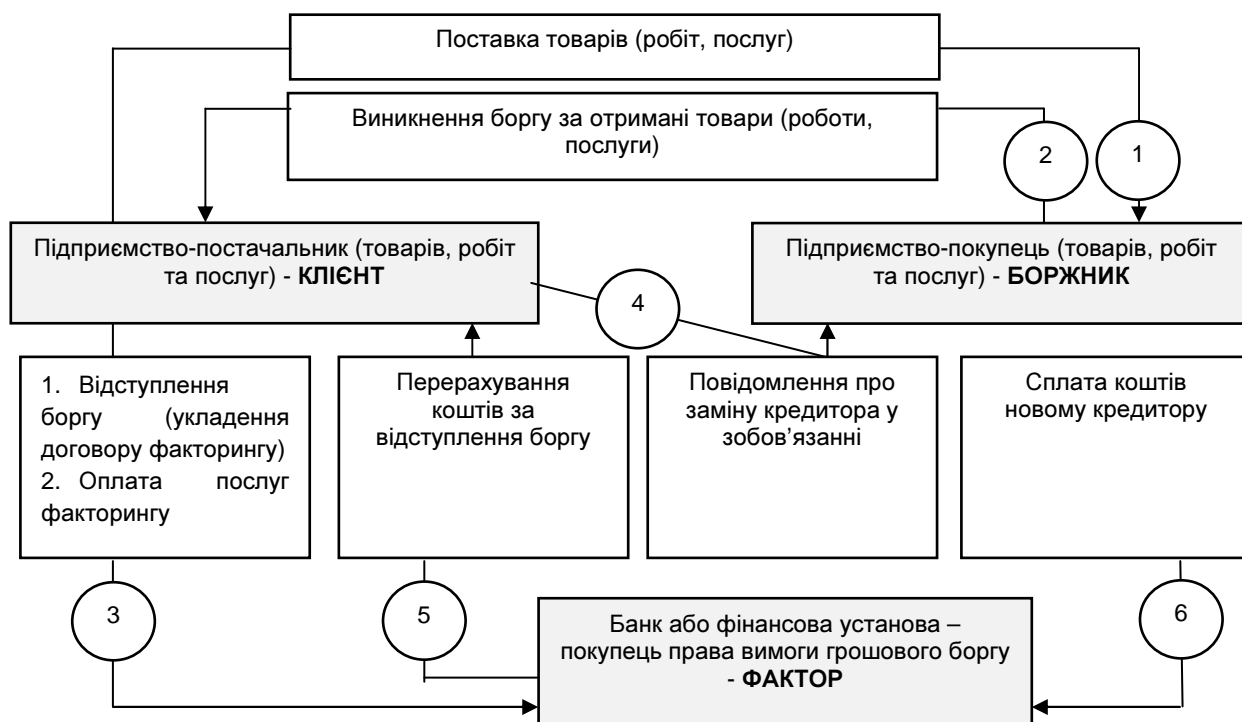

Рис. 1. Схема факторингової операції

Джерело : [7, с. 119]

Так, згідно з ч. 1 ст. 1078 ЦКУ, предметом договору факторингу може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне у майбутньому (майбутня вимога).

У випадку, якщо клієнт відступає своє право грошової вимоги, то вона є фактичною (наявною), проте якщо клієнт зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги, то це означає, що предметом договору є вимога, строк сплати за якою виникає в майбутньому. Таке розмежування є необхідним для здійснення вірного відображення факторингових операцій у бухгалтерському обліку. Тому що, у випадку передачі фактором грошових коштів до моменту фактичної передачі в його розпорядження грошової вимоги, у бухгалтерському обліку клієнта має відобразитися отримання передплати (попередня компенсація вартості грошової вимоги).

Важливим чинником, від якого залежить відображення в обліку факторингових операцій, є наявність або відсутність права регресу (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація факторингу за правом регресу

Джерело : [8]

У випадку, якщо ж договір факторингу укладається з правом регресу, то клієнт виступає поручителем перед фактором за виконання дебіторами своїх зобов'язань. В протилежному випадку при здійсненні факторингу без права регресу фактор бере на себе ризик щодо одержання грошових коштів від покупців [7, с. 120].

Підставою для прийняття управлінського рішення щодо продажу (відступлення) права грошової вимоги до дебітора має стати, на нашу думку, рейтингова оцінка дебіторів.

Рейтингова оцінка (віднесення до класу, розряду, категорії) – це оцінка позиції аналізованого об'єкта за сукупністю показників (критеріїв).

Методика рейтингової оцінки дебіторів не раз розглядалась науковцями, проте поширення її на практиці так і не відбулось. Зокрема, Сметанко О. В. було запропоновано методику рейтингу оцінки дебіторів за видами договірних відносин та формами розрахунків, за якої оцінка дебіторів має здійснюватись за наступними критеріями (рис. 3):

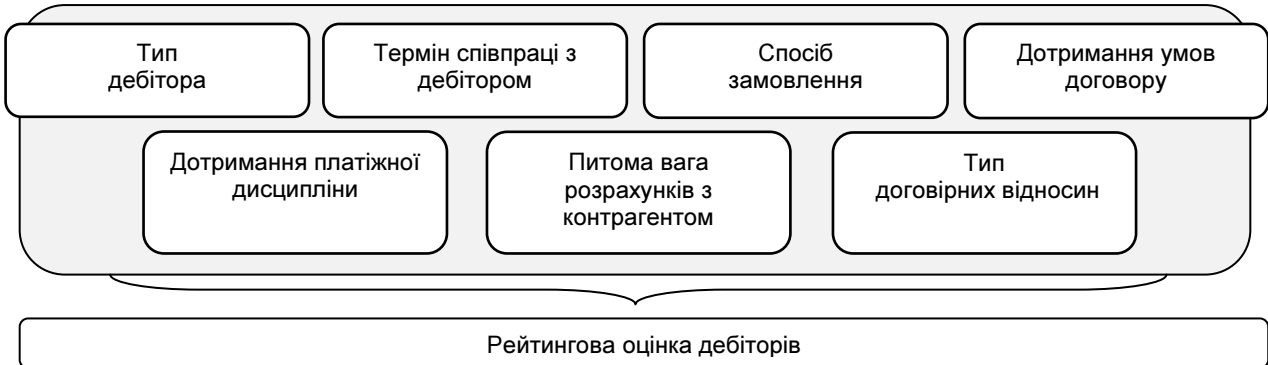

Рис. 3. Критерії рейтингової оцінки дебіторів

Джерело : [6, с. 108]

Проте, погодитись в повній мірі з даним переліком критеріїв було б не вірним, оскільки в даному випадку не враховано низку критеріїв, які впливають з норм глави 73 ЦКУ.

Так, зокрема, згідно ст. 1077 ЦКУ при прийнятті рішення щодо укладання договору факторингу з правом регресу чи без має враховуватись критерій ризику одержання грошових коштів від покупців.

Водночас стаття 1078 ЦКУ дає підстави стверджувати, що під час рейтингової оцінки дебіторів також слід враховувати і строк платежу грошової вимоги, тобто чи є дана вимога наявною, чи вона є майбутньою [8].

Не менш важливу роль при прийнятті рішення щодо здійснення факторингових операцій відіграє і спосіб передачі права грошової вимоги фактору, тож спосіб передачі теж слід визнати визначальним критерієм при рейтинговій оцінці дебіторів.

При прийнятті рішення щодо здійснення факторингових операцій згідно ст. 1080 ЦКУ клієнтом має бути враховано і наявність домовленості між клієнтом та боржником про заборону відступлення права грошової вимоги або його обмеження, тобто іншими словами враховано критерій обмеження відступлення права грошової вимоги. Згідно ст. 1083 ЦКУ до уваги має братись і критерій можливості наступного відступлення права грошової вимоги.

Тож, приходимо до висновку, що при виборі критеріїв рейтингової оцінки дебіторів за основу мають бути взяті критерії визнання операції з відступлення грошових вимог факторинговими операціями, передбачені главою 73 ЦКУ, оскільки іншими нормативними актами питання регулювання зазначених операцій не передбачено. А отже основними критеріями рейтингової оцінки дебіторів при прийнятті управлінського рішення щодо здійснення операцій з відступлення грошових вимог та укладенні договору факторингу мають стати (рис. 4):

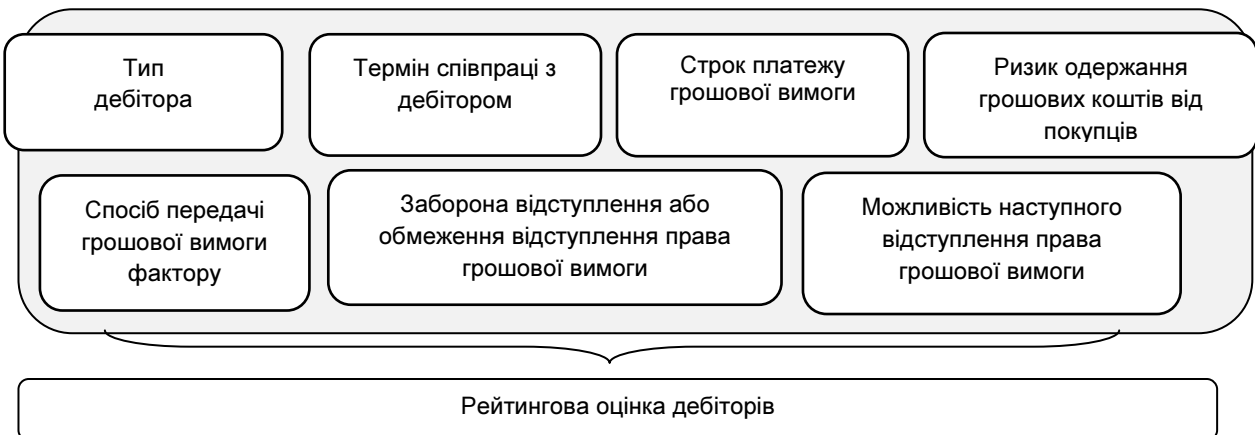

Рис. 4. Критерії рейтингової оцінки дебіторів

Джерело : авторська розробка

Рейтингова оцінка дебіторів має здійснюватись за наступними етапами:

- 1) збір та аналітична обробка вихідної інформації за певний період;
 - 2) обґрунтування системи показників, що використовуються для рейтингової оцінки дебіторів;
 - 3) розрахунок підсумкового показника рейтингової оцінки;
 - 4) класифікація (ранжирування) дебіторів щодо рейтингу.
- Зупинимось детально на кожному з перелічених етапів.

Для збору та аналітичної обробки вихідної інформації за певний період вважаємо за доцільне використовувати Звіт про рейтингову оцінку дебіторів (далі – Звіт), який має будуватись на підставі договорів і даних бухгалтерського обліку по рахунках 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами» (табл. 1).

Таблиця 1

Звіт про рейтингову оцінку дебіторів

Дебітор	Критерії оцінки дебіторів							Підсумковий показник рейтингової оцінки
	Тип дебітора	Термін співпраці з дебітором	Строк платежу грошової вимоги	Ризик одержання грошових коштів від покупців	Спосіб передачі грошової вимоги фактору	Заборона відступлення або обмеження відступлення права грошової вимоги	Можливість наступного відступлення права грошової вимоги	

Джерело : авторська розробка

На наступних етапах, виходячи з визначених критеріїв рейтингової оцінки дебіторів, мають бути визначені основні показники оцінки ризику погашення дебіторської заборгованості, дана їм оцінка згідно зі шкалою оцінювання дебіторів, визначено їх вагоме значення та вагомий коефіцієнт груп показників, а також визначено підсумковий показник рейтингової оцінки та проведено його порівняння з допустимим балом. При цьому оцінка ризику погашення дебіторської заборгованості має здійснюватись наступним чином (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка ризику погашення дебіторської заборгованості

Показники	Значення показника		
	Зона ризику	Зона небезпеки	Зона благополуччя
Тип дебітора	≤1	2	≥2
Термін співпраці з дебітором	<1	3-5	>5
Строк платежу грошової вимоги	≤1	2-4	≥5
Ризик одержання грошових коштів від покупців	≤1	2-4	≥5
Спосіб передачі грошової вимоги фактору	≤3	4	≥5
Заборона відступлення або обмеження відступлення права грошової вимоги	≤2	3-4	≥5
Можливість наступного відступлення права грошової вимоги	≤1	2	≥3
Підсумковий показник рейтингової оцінки	≤10	11-4	≥30

Джерело : авторська розробка

При оцінці ризику погашення дебіторської заборгованості та рейтинговій оцінці дебіторів пропонується використовувати наступну систему оцінювання:

- 1) за типом дебіторів: фізичні особи – 1 бал, юридичні особи – 2 бали;
- 2) за терміном співпраці з дебітором: менше року – 1 бал; від 1 до 3 років – 3 бали; понад 3 років – 5 балів;
- 3) за строком платежу грошової вимоги: наявна грошова вимога – 1, майбутня грошова вимога – 5;
- 4) за ризиком одержання грошових коштів від покупців: високий – 1, низький – 5;
- 5) за способом передачі грошової вимоги фактору: з наявністю домовленості між клієнтом та боржником – 5 балів; без наявності домовленості між клієнтом та боржником – 3 бали;
- 6) за заборону відступлення або обмеження відступлення права грошової вимоги: заборона відступлення права грошової вимоги – 2 бал; обмеження відступлення права грошової вимоги – 3-4 бали; відсутність заборони чи обмеження відступлення права грошової вимоги – 5 балів;

7) за можливістю наступного відступлення права грошової вимоги: можливість наступного відступлення права грошової вимоги – 3 балів; відсутність можливості наступного відступлення права грошової вимоги – 1 бал.

Таким чином, дебітори мають бути класифіковані за наступними групами:

- групи ризику (рейтинг ≤ 10 балів);
- групи небезпеки (рейтинг в межах від 10 до 30 балів);
- групи благополуччя (рейтинг ≥ 30 балів).

Віднесення тих чи інших дебіторів до відповідної групи має стати підставою прийняття управлінського рішення щодо здійснення операцій з відступлення грошових вимог та укладення договору факторингу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного дослідження приходимо до висновку, що підґрунтям прийняття управлінського рішення щодо забезпечення погашення дебіторської заборгованості має стати сформоване належним чином обліково-інформаційного забезпечення, завдяки якому є можливість здійснити рейтингову оцінку дебіторів, визначити ступінь ризиковості непогашення наявної дебіторської заборгованості та прийняти рішення щодо здійснення факторингових операцій.

Бібліографічний список

1. Георгієва А.І. Особливості дебіторської заборгованості підприємств житлово-комунального господарства України / А.І. Георгієва, Н.В. Колесник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 1(25). – С. 158-161.
2. Должанський А.М. Теоретичні аспекти та класифікація дебіторської заборгованості / А.М. Должанський, А.М. Когутич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.2. – С. 222-226.
3. Дебіторська заборгованість : Положення стандарт бухгалтерського обліку 10, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. за № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0725-99>
4. Єваш Т.О. Удосконалення обліку рефінансування дебіторської заборгованості шляхом проведення факторингових операцій / Т.О. Єваш // Вісник ДонНУЕТ. – 2011. – № 4 (52). – С. 319-324.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Сметанко О.В. Внутрішній аудит дебіторської заборгованості як ефективний інструмент управління підприємством / О.В.Сметанко // Наукові праці НУХТ. – 2011. – № 34. – С. 108-112.
7. Фартушняк О.В. Учетные аспекты отражения факторинга в учете факторинговой компании / О.В. Фартушняк // Бизнес Информ. – Харків, 2009. – № 4(3). – С. 119-122.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.

References

1. Heorhiieva, A.I. and Kolesnyk, N.V. (2014), "Features of account receivable of enterprises of zhitlovo-komunalnogo economy of Ukraine", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 1(25), pp. 158-161.
2. Dolzhanskyi, A.M. (2014), "Theoretical aspects and classification of account receivable", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, iss. 24.2, pp. 222-226.
3. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2001), *Debitorska zaborhovanist* [Accounts receivable], Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 10", available at: <http://www.buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO18.aspx> (access date October 8, 2014).
4. Yevash, T.O. (2011), "An improvement of account of refunding of account receivable is by the leadthrough of faktoringovikh operations", *Visnyk DonNUET*, no.4 (52), pp. 319-324.
5. Verkhovna rada Ukrainy (2010), *Podatkovi kodeks Ukrainy* [Internal revenue code of Ukraine], available at : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date December 02, 2014).
6. Smetanko, O.V. (2011), "Internal audit of accounts receivable as an effective management tool now", *Naukovi pratsi NUKhT*, no. 34, pp. 108-112.
7. Fartushniak, O.V. (2009), "Accounting aspects of reflection factoring factoring company account", *Biznes Inform*, no. 4 (3), pp. 119-122.
8. Verkhovna rada Ukrainy (2003), *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy* [Civil Code of Ukraine], available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.html (access date January 16, 2014).

Очеретько Л.М., Кончева М.О. ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Мета полягає в розгляді методичних підходів до формування обліково-інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо здійснення факторингових операцій та укладання договору факторингу.

Методика дослідження. Метод теоретичного узагальнення та порівняння став підґрунтям встановлення сутності факторингу, як одного з методів забезпечення погашення дебіторської заборгованості. Логічний метод, методи індукції та дедукції, групування та узагальнення виступили основою доведення значимості формування обліково-інформаційного забезпечення в управлінні дебіторською заборгованістю. Метод рейтингової оцінки при визначенні критеріїв оцінки ризиковості дебіторської заборгованості та побудові бальної системи оцінювання дебіторів.

Результати. В ході дослідження доведено вагомість та значимість формування обліково-інформаційного забезпечення при прийнятті управлінських рішень щодо здійснення факторингових операцій та обґрунтовано потребу в рейтинговій оцінці дебіторів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці практичних рекомендацій щодо формування обліково-інформаційного забезпечення необхідного для прийняття управлінських рішень стосовно здійснення факторингових операцій та укладання договору факторингу, а також розробці системи рейтингової оцінки дебіторів за ступенем ризиковості непогашення ними боргових зобов'язань.

Практична значущість полягає в тому, що поширення на практиці поданих практичних рекомендацій щодо рейтингової оцінки дебіторів за ступенем ризиковості непогашення ними боргових зобов'язань сприятиме підвищенню рівня забезпеченості погашення дебіторської заборгованості та формуванню належного обліково-інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень стосовно здійснення факторингових операцій та укладання договору факторингу.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, обліково-інформаційне забезпечення, рейтингова оцінка дебіторів, факторинг, факторингові операції.

Ocheretko L.M., Koncheva M.O. FORMATION OF ACCOUNTING AND INFORMATION ENSURING FOR MANAGEMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLE OF THE ENTERPRISE

Purpose consists is to examine methodological approaches to the formation of accounting and information support management decision-making for the implementation of factoring transactions and the conclusion of the contract factoring.

Methodology of research. The method of theoretical generalization and became the basis of a comparison review of the nature of factoring as a method of ensuring collection of receivables. Logical method, methods of induction and deduction, groups and generalizations were made the basis of the evidence the importance of formation of accounting and information support in the management of accounts receivable. The method of rating in determining the criteria for assessing the risk of receivables and construction point evaluation system debtors.

Findings. The study demonstrated the importance of the formation of accounting and information support for management decisions on the implementation of factoring operations and the need for rating assessment debtors.

Originality of the results is to develop practical recommendations for the formation of accounting and information support necessary for making management decisions for the implementation of factoring transactions and concluded factoring agreement, as well as developing a system of rating debtors to repay the risk of debt.

Practical value lies in the fact that the spread in practice, providing practical advice on-rated borrowers at risk of non-repayment of debt will increase the level of security collection of receivables and the formation of proper accounting and information support management decision-making for the implementation of factoring transactions and to sign the contract factoring.

Key words: accounts receivable, accounting and information management, rating of debtors, factoring, factoring operations.

Очеретько Л.М., Кончева М.О. ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель состоит в рассмотрении методических подходов к формированию учетно-информационного обеспечения принятия управленческих решений по осуществлению факторинговых операций и заключению договора факторинга.

Методика исследования. Метод теоретического обобщения и сравнения стал основой рассмотрения сущности факторинга, как одного из методов обеспечения погашения дебиторской задолженности. Логический метод, методы индукции и дедукции, группировки и обобщения выступили основой доказательства значимости формирования учетно-информационного обеспечения в управлении дебиторской задолженностью. Метод рейтинговой оценки при определении критериев оценки риска дебиторской задолженности и построении балльной системы оценивания дебиторов.

Результаты. В ходе исследования доказано важность и значимость формирования учетно-информационного обеспечения при принятии управленческих решений относительно осуществления факторинговых операций, а также обосновано потребность в рейтинговой оценке дебиторов.

Научная новизна полученных результатов состоит в разработке практических рекомендаций по формированию учетно-информационного обеспечения необходимого для принятия управленческих решений по осуществлению факторинговых операций и заключению договора факторинга, а также разработке системы рейтинговой оценки дебиторов по степени риска непогашения ими долговых обязательств.

Практическая значимость состоит в том, что распространение на практике представленных практических рекомендаций по рейтинговой оценке дебиторов по степени риска непогашения ими долговых обязательств будет способствовать повышению уровня обеспеченности погашения дебиторской задолженности и формированию должного учетно-информационного обеспечения принятия управленческих решений по осуществлению факторинговых операций и заключения договора факторинга.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, учетно-информационное обеспечение, рейтинговая оценка дебиторов, факторинг, факторинговые операции.